

INTRODUCCIÓ

La geografia és la ciència que estudia i analitza l'organització de l'espai, entès com el conjunt dinàmic d'interaccions entre les activitats humanes i el medi natural.

En el currículum de Ciències socials de l'etapa d'educació secundària obligatòria, els continguts sobre geografia s'han centrat especialment en aspectes més generals, com són la descripció, la localització i la distribució dels fenòmens espacials. En el batxillerat, en canvi, sembla oportú introduir els continguts més específics d'aquesta matèria, perquè l'alumnat adquireixi una visió global, més analítica i de més ampli abast, dels fets i dels processos geogràfics. Bàsicament, és pretén facilitar l'estudi de les interaccions que es produeixen en l'espai, la comprensió de les diverses estructures i organitzacions espacials, com també l'anàlisi dels problemes en l'àmbit territorial, sobretot pel que fa al coneixement de les causes i la previsió de les conseqüències que comporten les decisions que s'adopten sobre l'ús de l'espai.

Cal destacar també l'aportació específica de la geografia en l'adquisició de determinades habilitats i capacitats d'interpretació i de síntesi, que s'adquireixen mitjançant l'obtenció i el tractament de la informació, l'anàlisi de fenòmens geogràfics complexos, la formulació d'hipòtesis, la recerca de solucions alternatives, etc.

Altrament, cal considerar els valors ecològics d'aquesta matèria, no solament perquè aporta el coneixement objectiu sobre els recursos naturals, sinó també perquè afavoreix l'adquisició d'actituds participatives que promouen la conservació del patrimoni mediambiental i el manteniment de l'equilibri dinàmic entre la natura i l'acció antròpica.

La selecció d'objectius i continguts i l'organització d'aquest currículum de Geografia per al batxillerat s'han fet a partir de diversos criteris fonamentals. El primer tracta de garantir l'estudi de la realitat espacial dels territoris d'Espanya, tant des del punt de vista de les característiques que tenen en comú, com des de l'anàlisi de la seva diversitat i pluralitat geogràfiques. En segon lloc, no cal dubtar del fet que els fenòmens geogràfics han assolit una dimensió cada vegada més global, especialment intensa a les darreres dècades. Aquesta globalitat, que fa impossible explicar la part sense el tot, és la que, alhora, determina que en la formulació dels objectius i dels continguts s'hagi considerat la projecció de la realitat espacial espanyola i illenca en l'àmbit mediterrani, europeu i, en alguns casos, mundial, alternant les escales de l'anàlisi geogràfica.

Finalment, s'ha considerat el desenvolupament del pensament logicoformal de l'alumnat de batxillerat i les seves possibilitats d'abstracció, conceptualització i generalització per aprofundir en el coneixement geogràfic i per relacionar i integrar coneixements diversos en un camp i un àmbit territorial concret, alternant de manera coherent l'aplicació d'aquest mètode en àmbits territorials diversos i complementaris.

OBJECTIUS GENERALS

1. Identificar i comprendre els elements bàsics de l'organització territorial aplicant els mètodes i els procediments propis de l'anàlisi geogràfica en el plantejament i la resolució de problemes d'àmbit espacial.
2. Processar, interpretar i comunicar adequadament la informació sobre l'espai geogràfic, entès com una realitat diversa i complexa en la qual intervenen múltiples factors, aplicant les tècniques de representació cartogràfica.
3. Conèixer i explicar la diversitat i la pluralitat de l'espai geogràfic espanyol. Comprendre aquesta realitat geogràfica com el resultat de la interacció de distints processos econòmics, socials, culturals i d'organització espacial que, en l'esdevenir històric, han actuat sobre el territori i el medi natural.

4. Explicar la posició de les Illes Balears i d'Espanya en el context mediterrani, europeu i mundial. Conèixer les característiques territorials de la Unió Europea i analitzar les relacions entre els principals problemes d'abast geogràfic en un món cada vegada més interrelacionat en el qual coexisteixen la uniformització econòmica i el desigual control i repartiment dels recursos.
5. Valorar la funció del medi natural, dels recursos naturals i de les activitats productives en la configuració de l'espai geogràfic espanyol. Reconèixer que els medis naturals estan afectats per l'activitat de les societats humanes i per l'explotació dels recursos, i que el paisatge constitueix la manifestació perceptible d'aquesta acció.
6. Conèixer i valorar les característiques del territori de les Illes Balears, com també les transformacions recents que ha sofert el medi natural illenc, i ser conscient de l'impacte mediambiental que planteja l'ocupació territorial, l'explotació dels recursos i l'ordenació de les activitats econòmiques.
7. Entendre i analitzar la importància de la dinàmica demogràfica i de la xarxa urbana en la configuració dels processos que defineixen l'espai geogràfic.
8. Comprendre les interrelacions que es donen entre els diferents territoris d'Espanya i entre aquests i altres àmbits geogràfics europeus i mundials. Mostrar actituds de coneixement i respecte tant amb relació a l'espai més pròxim de l'entorn de l'alumnat com vers altres espais geogràfics més allunyats, i cooperar en la superació de les desigualtats que imposen els diferents nivells de desenvolupament.
9. Adquirir consciència de la globalitat dels problemes ambientals i actuar localment en les decisions que afecten l'ordenació del territori. Valorar la importància de potenciar la preservació del medi natural i col·laborar en la consecució d'una societat més justa i solidària.

CONTINGUTS

Fets i conceptes

I. L'espai geogràfic

1. Definició i característiques de l'espai geogràfic. Instruments d'informació i de representació geogràfica. La cartografia. El pensament geogràfic.
2. Globalització i diversitat en el món actual: processos de mundialització i desigualtats territorials, classificació de les grans àrees geoeconòmiques.
3. Trets geogràfics essencials d'Espanya i de les Illes Balears: situació geogràfica; contrastos i diversitat interns.
4. Posició relativa d'Espanya en el món i en les grans àrees socioeconòmiques i geopolítiques.

II. L'espai físic i natural

5. El medi natural com a escenari físic: diversitat geològica, morfològica, climàtica i hídrica del territori espanyol.
6. El medi natural espanyol com un recurs per a les activitats humanes: matèries primeres, fonts i recursos energètics. Regulació i distribució dels recursos hídrics.
7. El medi natural com a ecosistema: problemàtica actual. Situació i condicionants, la protecció dels espais naturals.
8. La diversitat de paisatges a l'Estat espanyol: identificació dels seus elements geomorfològics, estructurals, climàtics i biogeogràfics.
9. L'espai físic i natural a les Illes Balears. La insularitat. L'acció antròpica sobre el medi natural illenc: degradació i conservació.

III. L'espai demogràfic

10. Evolució de la població espanyola. Distribució espacial: els desequilibris regionals.
11. Dinàmica de la població espanyola: moviments naturals i migratoris. El fenomen de la immigració actual.
12. Estructura de la població. Distribució per edat, sexe i per sectors d'activitat.
13. La població a les Illes Balears. Evolució històrica, canvis actuals i perspectives de futur.

IV. L'espai econòmic

14. L'acció dels factors socioeconòmics en el territori espanyol: evolució històrica, panorama actual i perspectives.
15. El sector primari als territoris d'Espanya: la pluralitat dels espais rurals. Dinàmiques recents del món rural. L'activitat pesquera.
16. El sector industrial: evolució històrica, factors de localització i tendències territorials actuals de la indústria espanyola.
17. El sector de serveis. El procés de terciarització de l'economia espanyola. L'heterogeneïtat dels serveis i el seu desigual impacte territorial. El comerç, els transports i les comunicacions.
18. L'espai turístic. Factors explicatius del desenvolupament turístic espanyol; tipologia de les regions turístiques.
19. L'espai econòmic de les Illes Balears. L'impacte espacial i mediambiental del turisme: la balearització.

V. L'espai urbà

20. Evolució de l'espai urbà i del procés d'urbanització a Espanya. El creixement urbà i les seves transformacions recents.
21. Estructura i morfologia urbana. La complexitat del fenomen urbà i de la xarxa urbana a Espanya.
22. Les relacions camp/ciutat i les possibles alternatives al declivi rural. La rururbanització.
23. El sistema urbà de les Illes Balears. Les capitals insulars. La macrocefàlia de Palma. L'ordenació territorial.

VI. L'espai politicoadministratiu

24. L'organització territorial d'Espanya a la Constitució de 1978. L'administració central, autonòmica i municipal.
25. Els desequilibris interterritorials. Contrasts espacials entre les comunitats autònomes, disparitats demogràfiques i desigualtats socioeconòmiques. Polítiques regionals europees.
26. La comunitat autònoma de les Illes Balears. El Parlament i el Govern de les Illes Balears. Els consells insulars.

VII. L'espai europeu

27. El procés d'integració europea. Estructura territorial i institucional de la Unió Europea. Perspectives i reptes de futur.
28. Natura i medi ambient a la Unió Europea: els contrastes físics. Polítiques comunitàries que incideixen en el medi ambient.
29. Espanya en el context polític i econòmic europeu. Trets socioeconòmics generals de la Unió Europea i dels estats membres; disparitats regionals, polítiques regionals i cohesió territorial.
30. Factors que expliquen la integració espanyola a la Unió Europea. Transformacions socials, polítiques i econòmiques a Espanya des de l'entrada a la Unió Europea. Incidència de les polítiques europees sobre l'espai illenc.

Procediments

I. Adquisició i tractament de la informació geogràfica

1. Obtenció, selecció i lectura de documents cartogràfics diversos: plànols, mapes, fotografies aèries, imatges satèl·lit, de característiques i escales diferents. Identificació dels símbols cartogràfics.

2. Elaboració i comentari de mapes de contingut geogràfic a partir de les informacions obtingudes a través de diversos mitjans (bases de dades, observació directa, dades estadístiques, etc.).
3. Lectura, interpretació i comentari de dades estadístiques procedents d'anuaris, censos, bases de dades, etc.
4. Càlcul de valors estadístics a partir de sèries de dades. Expressió gràfica dels resultats.
5. Lectura, anàlisi i interpretació de gràfics i diagrames de diferents tipus (climogrames, piràmides de població, gràfics sectorials, lineals, de barres, etc.) aplicats a un o diversos contextos geogràfics.
6. Disseny i realització d'enquestes, qüestionaris i entrevistes.
7. Realització de sortides de treballs de camp amb la finalitat de practicar l'observació directa i la recollida d'informacions de contingut geogràfic.
8. Lectura, interpretació i comentari d'informacions diverses relatives a qüestions de caràcter geogràfic d'actualitat a partir de documents científics i dels mitjans de comunicació.
9. Confecció i comentari d'organigrames i mapes conceptuals.

II. Anàlisi de la informació i explicació multicausal dels fets geogràfics

10. Aplicació dels mètodes i de la terminologia científica en l'anàlisi i la interpretació dels fets i dels fenòmens geogràfics.
11. Anàlisi comparativa de dades geogràfiques procedents de diverses fonts (bibliogràfiques, periodístiques, etc.) o presentades amb diferents formats (gràfics, textos, estadístiques, etc.).
12. Anàlisi de la interrelació de les diferents variables (físiques, econòmiques, demogràfiques, culturals, etc.) que intervenen en un fenomen geogràfic.
13. Anàlisi de les interdependències d'escala en l'explicació dels fets i dels fenòmens geogràfics (influència dels fenòmens globals sobre els locals i viceversa).

III. Indagació i investigació de contingut geogràfic

14. Realització de treballs explicatius i de síntesi sobre temes de caràcter geogràfic, amb especial referència a l'àmbit territorial de les Illes Balears.
15. Elaboració de conclusions, a partir de les informacions obtingudes, sobre els diferents fets geogràfics. Presentació clara i ordenada dels resultats emprant la terminologia científica adequada.
16. Preparació i realització de debats, realització d'exposicions personals i presentació de resultats i de conclusions mitjançant la utilització correcta de l'expressió oral.

Valors, normes i actituds

I. Adquisició del sentit geogràfic

1. Curiositat envers l'entorn geogràfic i interès per cercar explicacions als fenòmens geogràfics.
2. Conscienciació de la importància que té la preservació i conservació del medi natural i del patrimoni geogràfic.
3. Adquisició del sentit de localització geogràfica.

II. Foment de l'esperit científic

4. Interès i rigor en l'obtenció i el tractament de la informació geogràfica i en la preparació i la realització de treballs geogràfics.
5. Actitud crítica en la valoració de les fonts utilitzades.

III. Actitud crítica

6. Valoració de les relacions existents entre els fets geogràfics i la realitat socioeconòmica.
7. Esforç per comprendre la incidència de l'activitat de les societats humanes i la forma en què aquestes han explotat els recursos naturals.

IV. Sensibilitat i respecte a la diversitat de les societats actuals

8. Adquisició del sentit de solidaritat envers les persones i les societats.
9. Disposició per trobar solucions adequades o alternatives a la problemàtica derivada de les interaccions que es produeixen entre les activitats humanes i el territori.

V. Consciència i interès per la pluralitat

10. Apreciació del valor de la diversitat geogràfica, valorant-ne l'entorn.
11. Interès per comprendre les relacions que s'estableixen entre els fluxos migratoris i les seves repercussions econòmiques, socials culturals i lingüístiques.

CRITERIS D'AVUACIÓ

1. Definir breument els conceptes geogràfics necessaris per comunicar adequadament la informació assolida a cada tema. (Bloc I-VII, C)

Expressar oralment i per escrit, en exposicions personals o debats, resultats i conclusions, sobre lectures, treballs i recerques, emprant la terminologia científica adient. (Bloc I-VII, P)

Conèixer la importància de l'expressió correcta en la informació geogràfica dels diferents documents gràfics, especialment del llenguatge cartogràfic. (Bloc I-VII, A)

2. Interpretar material cartogràfic específic de la topografia de l'Estat espanyol. (Bloc I i II, C)

Utilitzar documents cartogràfics, plànols, mapes, fotografies aèries, imatges satèl·lit. (Bloc I i III, P)

Actuar amb rigor en el mètode d'anàlisi geogràfica sense restringir els seus continguts a un àmbit territorial concret, sinó alternant d'una manera coherent l'aplicació d'aquest mètode a diversos àmbits territorials. (Bloc I-VII, A)

3. Treure conclusions, a partir de texts que mostrin la introducció de múltiples factors, en la configuració de l'espai geogràfic. (Bloc I i II, C)

Compondre, a partir de dades geogràfiques procedents de diverses fonts (elaboració pròpia, mitjans de comunicació i institucions, fonts bibliogràfiques, gràfics...), la configuració de l'espai geogràfic. (Bloc I-VII, P)

Valorar el patrimoni geogràfic (paisatgístic, urbanístic i mediambiental) i la necessitat de mantenir les condicions d'habitabilitat del nostre entorn. (Bloc I-V, A)

4. Descriure la diversitat i la pluralitat de l'espai geogràfic espanyol, com a resultat de la interacció de processos econòmics, socials i culturals. (Bloc I-V, C)

Demostrar les relacions que s'estableixen entre les diverses variables geogràfiques (socials, culturals i econòmiques) que configuren la diversitat de paisatges. (Bloc III i IV, P)

Interessar-se per comprendre les relacions entre els principals problemes geogràfics de l'àrea mediterrània, com també les repercussions a l'Estat espanyol i a les Illes Balears. (Bloc I i VII, A)

5. Explicar les característiques territorials de la Unió Europea i indicar la posició d'Espanya i de les Illes Balears respecte a aquella. (Bloc I i VII, C)

Recollir informació que caracteritzi l'espai econòmic balear i espanyol, a la Unió Europea i al Món, tenint en compte els índexs d'activitat econòmica, l'estructura urbana i els fluxos de circulació. (Bloc III, IV, V i VII, P)

Ser conscient que vivim en un Món en una evolució constant i que el nostre entorn està afectat per la construcció de la UE, i valorar-ho positivament, ja que és el principal projecte dels governs europeus. (Bloc I i VII, A)

6. Reconèixer la tendència mundial a la globalitat econòmica, tenint en compte el control i repartiment desiguals de recursos. (Bloc I i VII, C)

Confeccionar gràfiques a partir de dades estadístiques d'anuaris, bases de dades, censos i premsa, que demostrin la desigualtat en la distribució de població i recursos. (Bloc III i IV, P)

Comportar-se coherentment en relació amb la tendència cap a la uniformització econòmica global, i intentar participar en la correcció de desequilibris que provoquen aquesta globalitat. (Bloc I, III, IV, VI i VII, A)

7. Relacionar el medi natural, els recursos i les activitats productives, en la configuració de l'espai geogràfic d'Espanya. (Bloc II i IV, C)

Elaborar material cartogràfic que representi els diferents paisatges, a partir del medi natural, de dades de població i d'activitats productives. (Bloc II, III i IV, P)

Valorar la interrelació entre diversos factors geogràfics (usos del sòl, aprofitament i gestió de recursos, xarxes de comunicacions...), per incidir en la millora de la seva gestió i utilització. (Bloc II i IV, A)

8. Assenyalar les característiques del territori de les Illes Balears com a resultat de l'ocupació territorial i el seu impacte mediambiental. (Bloc II, III i IV, C)

Recollir dades geogràfiques, procedents de diverses fonts, que demostrin el fenomen de la balearització i la rururbanització. (Bloc IV i V, P)

Apreciar la diversitat geogràfica, valorant-ne el patrimoni paisatgístic, urbanístic, mediambiental, cultural..., i contribuir-ne a la defensa i conservació. (Bloc I-VI, A)

9. Conèixer la distribució desigual de la població a Espanya i expressar els inconvenients que aquesta genera pel que fa a la distribució de la propietat i de la renda. (Bloc III i IV, C)

Demostrar els efectes socials, els nivells de renda, les condicions laborals, la riquesa... , que comporta la distribució de la població a Espanya. (Bloc III, IV, V i VII, P)

Interessar-se per conèixer les causes de la distribució de la població a Espanya, a fi de poder apreciar els desequilibris de renda, d'estructura econòmica, com també la desigual distribució de les infraestructures. (Bloc I-VII, A)

10. Analitzar les interrelacions que es donen entre els diferents territoris d'Espanya, i les diferències interterritorials que entre aquests es produeixen. (Bloc VI, C)

Observar les diferents jerarquies d'organització políticoterritorial, administrativa, militar, judicial, electoral i econòmica, destacant-hi les conseqüències derivades de l'existència de fronteres. (Bloc VI i VII, P)

Apreciar la riquesa, diversitat i pluralitat de l'espai geogràfic espanyol, i comprendre com aquesta pluralitat és el resultat de la interacció de factors naturals i de processos econòmics, socials i culturals. (Bloc I, II, III, IV i VI, A)

11. Identificar els processos d'urbanització i sistemes de xarxa urbana, i també els tipus i funcionalitat de la ciutat. (Bloc V, C)

Planificar una sortida de treball de camp amb la finalitat de practicar l'observació directa i la recollida d'informació sobre l'emplaçament, l'estructura i la morfologia de la ciutat de Palma. (Bloc III, IV i V, P)

Interessar-se per analitzar els mecanismes de configuració morfològica, funcional i de segregació espacial que es produeixen als espais urbans, interrelacionant-los amb variables com la planificació urbanística, el valor del sòl, les condicions ambientals... (Bloc V, A)

12. Recordar els espais més afectats pels problemes mediambientals i analitzar el que es pot fer des de les diferents administracions. (Bloc II i VI, C)

Elaborar propostes d'intervenció a fi d'incidir en la millora dels problemes dins l'àmbit del medi ambient. (Bloc II, IV i VI, P)

Reaccionar davant les conseqüències espacials, econòmiques i ambientals que comporten els problemes ecològics que afecten la societat, i participar activament en la preservació del medi. (Bloc II, III, IV i V, P)

ORIENTACIONS DIDÀCTIQUES

Per a l'ensenyament i l'aprenentatge

L'aprenentatge és un procés complex mitjançant el qual l'alumnat construeix i assimila nous coneixements i significats, modificant i reordenant els seus coneixements previs. En el batxillerat, aquest procés és impulsat i mediatitzat, sobretot, pel professorat de cada una de les matèries. D'aquí la importància que cal atribuir al disseny i la selecció de les estratègies d'intervenció didàctica per obtenir la màxima rendibilitat en la seva aplicació pràctica.

És en les estratègies d'aprenentatge on es relacionen els materials, l'organització i les activitats que s'adopten per fer més accessible, més comprensible, la geografia com a disciplina científica.

Altrament, cal considerar que l'ensenyament i aprenentatge de la geografia presenta, tal com ocorre amb altres matèries de les Ciències socials, considerables dificultats. En primer lloc, perquè es tracta d'una ciència de síntesi, interdisciplinària, que s'organitza en nombroses branques o especialitats (física, humana, urbana, regional...) cada una de les quals empra, alhora, diferents tècniques auxiliars. En segon lloc, perquè els canvis importants que en les darreres dècades ha experimentat la investigació geogràfica han generat enfocaments diversos del coneixement dels fets i dels fenòmens geogràfics, com són: la geografia de la percepció, la geografia radical, la geografia social o els models geogràfics quantitatius.

En el seu aprenentatge és convenient la reflexió i l'anàlisi sobre les interaccions que es produeixen en l'espai entre dues estructures diverses: la física i la humana, ambdues objecte d'estudi de moltes altres ciències que, particularment, n'analitzen aspectes parcials. En tot cas s'ha de garantir que l'alumnat assoleixi l'assimilació i la comprensió dels fenòmens geogràfics en la seva dimensió espacial, i també el domini suficient dels continguts conceptuals i, concretament, de la terminologia específica de la ciència geogràfica.

Pel que fa a l'enfocament metodològic emprat en el procés de desplegament de les unitats didàctiques, sembla oportú assenyalar, sobretot, les possibilitats que ofereixen tant les estratègies de caràcter expositiu com les d'indagació.

Les primeres són aquelles en què el professorat presenta, mitjançant l'exposició oral o escrita, una sèrie de coneixements elaborats prèviament que els alumnes han d'assimilar. Cal tenir en compte, no obstant això, que les estratègies per exposició són compatibles amb l'aprenentatge significatiu sempre que compleixin una sèrie de requeriments fonamentals (com els de comptar

amb les idees i els coneixements previs, incentivar la motivació i tenir cura de la claredat expositiva) i que vagin acompanyades d'activitats complementàries, d'indagació, que permetin a l'alumnat relacionar els nous coneixements amb els que ja té adquirits.

Les estratègies per exposició semblen especialment indicades quan es tracten els continguts factuais i conceptuals, i són recomanables quan s'han de realitzar els plantejaments introductoris o quan s'ha d'establir el marc de referència general d'aquests continguts. En línies generals, cal recomanar que en el plantejament dels continguts s'avanci progressivament des dels més simples i generals fins als més complexos i particulars, i que s'intercalin activitats de síntesi que permetin interrelacionar, en un marc més ampli, els nous coneixements amb els que l'alumne ja té adquirits.

Les estratègies d'indagació van associades més directament amb activitats de contingut procedimental i, alhora, persegueixen tant l'aprenentatge i l'assimilació dels fets i dels conceptes, com el domini directe de les tècniques bàsiques, del mètode i del treball científic propis de la geografia. També són especialment indicades per al desenvolupament i l'adquisició dels hàbits i dels continguts actitudinals.

Aquestes estratègies d'intervenció didàctica permeten que l'alumnat reflexioni sobre la complexitat dels fenòmens geogràfics i adquireixi l'hàbit d'afrontar-ne la resolució amb autonomia, mitjançant la recerca, la consulta i el tractament d'informacions documentals diversificades (estadístiques, gràfiques, cartogràfiques, etc.). Es tracta, en definitiva, de dotar l'alumne/a d'una metodologia adient, perquè pugui afrontar l'anàlisi crítica de situacions geogràfiques diverses en un o en diversos àmbits territorials. Això representa un esforç important de planificació del treball procedimental que abasta, sobretot, la selecció i la interpretació de la informació geogràfica, l'anàlisi de les interaccions que es produeixen en l'espai, la realització de treballs monogràfics que requereixen l'aplicació de les tècniques del treball geogràfic i, sobretot, el tractament de les informacions cartogràfiques, atès que el llenguatge cartogràfic és una de les expressions més específiques del treball procedimental d'aquesta matèria.

Dins el conjunt d'activitats d'aprenentatge de la geografia, mereix una atenció especial el treball de camp, la realització del qual s'esdevé de gran utilitat per conèixer i analitzar aspectes diversos de la realitat geogràfica de l'entorn més pròxim de l'alumnat. Les dades obtingudes mitjançant aquest procediment, que han de ser sotmeses a un procés crític de validació, són de gran utilitat per comprovar hipòtesis inicials o per completar les variables necessàries per a una determinada investigació geogràfica de més ampli abast.

És important considerar, en la planificació didàctica de la geografia, el tractament de determinats aspectes actitudinals que, des d'aquesta matèria, es poden generar. Així mateix, algunes actituds tenen un caràcter més explícitament geogràfic: el desenvolupament del sentit de lloc, la valoració i l'estima del patrimoni natural i cultural, la consciència mediambiental, etc.

El disseny de les activitats d'aprenentatge de la geografia implica, des d'aquest plantejament metodològic, haver de recórrer a una àmplia diversitat de materials i de recursos didàctics que, així mateix, són d'aplicació general a la majoria de les disciplines socials. Això no obstant, interessa destacar, sobretot:

a) Els materials escrits, que permeten nombroses aplicacions. No de bades bona part de la informació es troba en aquest format. Són especialment indicades: les fonts escrites, les informacions gràfiques, cartogràfiques i estadístiques i, pel que fa, l'estudi de temes d'actualitat, la premsa escrita, ja que la seva utilització permet contrastar opinions diferents sobre un mateix fet de la realitat social, econòmica, demogràfica, mediambiental, etc., i alhora serveix per

fomentar l'esperit crític, el debat i l'hàbit de lectura d'aquest important mitjà de comunicació social.

b) Els mitjans audiovisuals, la utilitat pedagògica dels quals és prou coneguda, ja sigui per introduir un tema i motivar els alumnes, per completar els continguts prèviament desenvolupats a l'aula o com a instruments útils per recollir dades i informacions en determinades activitats i treballs d'indagació o d'investigació de l'alumnat, especialment en el treball de camp.

c) Els mitjans informàtics, que ofereixen noves perspectives per a l'ensenyament i són un recurs d'enorme potencial didàctic i educatiu. L'aplicació de les noves tecnologies resulta particularment indicada en el tractament i processament de la informació (estadística, gràfica i documental), a més de les possibilitats d'utilització interactiva, un vessant certament innovador que permet múltiples aplicacions. És important, en definitiva, que l'alumnat conegui la utilitat pràctica del programari informàtic aplicable a l'anàlisi geogràfica, com també els principis bàsics de funcionament i les utilitats dels sistemes d'informació geogràfica.

Per a l'avaluació

L'avaluació és considerada un element bàsic, una eina indispensable, en el procés d'ensenyament i aprenentatge que serveix tant per autoregular els propis aprenentatges, per part de l'alumnat, com per determinar si s'han complert o no les intencions educatives. També és l'instrument més adient que serveix de pauta per modificar o reestructurar les estratègies didàctiques per part del professorat.

Els tres referents bàsics de l'avaluació són: els objectius generals de la matèria, expressats en termes de capacitats, que tenen una vinculació directa amb els grans àmbits de contingut i, per això, conformen el primer referent de l'avaluació; els continguts, que concreten les intencions educatives dels objectius generals, i els criteris d'avaluació, que delimiten aquelles capacitats d'un àmbit determinat de continguts que, específicament, s'haurien d'assolir, amb quin grau i a quin nivell d'aprenentatge.

Precisament, la importància de l'avaluació i la seva funcionalitat formativa i de diagnòstic planteja la necessitat d'haver d'utilitzar les tècniques més adients per tal de mesurar adequadament i objectivament el procés d'aprenentatge de l'alumnat. Cal insistir en el fet que no és convenient reduir o centrar l'avaluació en una sola tècnica (per exemple, les proves escrites realitzades periòdicament consistents en el desenvolupament memorístic dels continguts conceptuals). Contràriament, els treballs d'investigació i d'innovació educatives han posat en evidència que no és possible assolir les finalitats de l'avaluació dels aprenentatges sense utilitzar un ampli ventall de recursos i de tècniques variades. L'avaluació diversificada implica, per tant, la utilització d'una extensa gamma de variables possibles. En aquest sentit, els exercicis d'avaluació mai no haurien de ser mecànics o repetitius i s'han d'expressar en termes diferents de les aplicacions concretes realitzades a l'aula.

Per tot això, l'avaluació de l'alumnat de les matèries de Ciències socials hauria de basar-se en: l'observació del treball a l'aula, tot considerant l'interès i l'actitud vers les tasques col·lectives i el treball en grup; el registre i la valoració dels diferents treballs que es realitzen al llarg del curs sobre la matèria, tant els individuals (dossiers, memòries, comentaris, activitats d'indagació i d'investigació, etc.), com els treballs en grup; les proves orals i, sobretot, les proves escrites, ja siguin les exposicions escrites d'un tema o de qüestions de contingut ampli per avaluar capacitats més complexes com l'argumentació, la fonamentació, l'anàlisi de problemes concrets, la coherència en el plantejament i l'exposició de les informacions, o les proves basades en l'anàlisi, la interpretació i el comentari d'informacions documentals, estadístiques, gràfiques i cartogràfiques, que són especialment indicades per avaluar els continguts procedimentals de la matèria.

És un criteri generalment acceptat que l'avaluació dels aprenentatges s'ha de realitzar, sobretot, en tres moments, que es corresponen amb l'inici, la durada i el final de qualsevol període del procés educatiu, ja sigui referit a una unitat temàtica o a tot un curs acadèmic.

L'avaluació inicial compleix una funció de diagnòstic, ja que permet detectar els coneixements previs de l'alumnat, el que ja sap, i també els errors i les mancances més importants. Per formular correctament l'avaluació inicial, cal reflexionar sobre aquells esquemes, enunciats, conceptes i procediments que ja pot tenir presents l'alumnat. En aquest sentit, constitueix un instrument indispensable, perquè ajuda al professorat a planificar el ritme i les estratègies dels nous aprenentatges que es proposaran a l'aula.

L'avaluació inicial es pot realitzar a través de diversos instruments (una prova escrita, un qüestionari, un debat i, fins i tot, un mapa conceptual o semàntic) però mai no pot ser un examen minucios de tot el que s'ha de saber.

L'avaluació formativa es realitzarà al llarg de tot el procés d'ensenyament/aprenentatge i inclou tant el seguiment general del treball realitzat mitjançant les activitats d'aprenentatge, com el seguiment específic de determinades activitats que poden proporcionar al professorat informacions més precises sobre la consecució dels objectius didàctics.

L'avaluació formativa és l'apartat de l'avaluació que manifesta més el seu caràcter continu. Permet fer un seguiment ajustat de l'evolució que segueix l'alumne/a en el seu procés d'aprenentatge, tant les seves dificultats com els seus encerts i, alhora, serveix per fer els ajustaments i les correccions necessàries en l'estratègia didàctica utilitzada. També és l'instrument que permet orientar l'alumnat en relació amb els seus hàbits d'estudi i de treball, proporcionant-li pautes d'actuació que el facin més autònom en el seu aprenentatge o recomanant-li activitats, exercicis o lectures addicionals.

L'avaluació sumativa tracta de valorar, de mesurar, els resultats que l'alumnat ha obtingut amb relació als objectius d'aprenentatge proposats a l'inici de la unitat temàtica o del curs. Pot ser d'interès tenir present algunes normes o recomanacions útils per procedir correctament en l'avaluació sumativa: que l'activitat d'avaluació sigui com més similar millor a les activitats d'aprenentatge realitzades, tot i que s'ha de presentar de tal manera que els alumnes hagin de fer una aplicació no mecànica dels continguts conceptuals i procedimentals apresos, i que, alhora, es refereixi a un objectiu o conjunt d'objectius didàctics coneguts prèviament per part de l'alumnat.

En el cas de les disciplines socials, la geografia i la història, s'ha d'evitar en tot cas reduir l'avaluació sumativa a l'exposició memorística dels continguts conceptuals. Atès que aquests s'aprenen gairebé sempre a través del treball procedimental, cal que l'avaluació s'orienti també cap a la resolució, el comentari explicatiu o l'anàlisi d'informacions documentals, gràfiques, estadístiques, cartogràfiques, etc., a fi de determinar si l'alumne/a aplica correctament el sistema d'accions procedimentals que s'han treballat al llarg del procés d'ensenyament i, al mateix temps, si en dedueix i relaciona correctament els conceptes.

L'avaluació sumativa proporciona informacions rellevants sobre el grau de capacitat i de dificultat amb què l'alumnat es pot trobar a l'hora d'afrontar el tram següent de procés educatiu. Per això, aquesta avaluació constitueix, fins i tot, una part de l'avaluació inicial del nou procés obert.

Finalment, tal com s'ha esmentat abans, l'avaluació educativa ha de considerar un altre àmbit d'actuació important: l'avaluació del procés o processos d'ensenyament. Això és, determinar si la pràctica educativa utilitzada, perquè l'alumnat assoleixi els objectius de la matèria és o no la més eficaç i adequada, i valorar l'aplicació del projecte curricular i, sobretot, de les

programacions d'aula. Bàsicament, l'avaluació del procés d'ensenyament ha de considerar diversos aspectes, com són, entre d'altres, l'organització de l'aula, l'aprofitament dels recursos didàctics, la coordinació amb el professorat de l'equip docent, les estratègies didàctiques utilitzades, la validesa de la seqüenciació i l'organització dels objectius, dels continguts i dels criteris d'avaluació, etc.

Naturalment, una anàlisi rigorosa de les informacions que proporciona l'avaluació de l'aprenentatge de l'alumnat constitueix un dels criteris més destacats per a l'avaluació dels processos d'ensenyament i de les estratègies educatives dissenyades pel professorat.